

WERKAANTEKENINGEN

A. van Leeuwenhoeklaan 9
3721 MA Bilthoven
Postbus 1
3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl
KvK Utrecht 30276683

T 5.1.2e
F 5.1.2e
5.1.2e@rivm.nl

Datum
13 december 2017

Bespreking Klankbordgroep "Chroom-6"
Vergaderdatum en -tijd 13 december 2017, 11.00 – 14.45 uur
Vergaderplaats Meeting Plaza, Utrecht

deelnemers: 5.1.2e (voorzitter), 5.1.2e (bij
agendapunt 5), 5.1.2e
5.1.2e (bij agendapunt 4 en 5), 5.1.2e
5.1.2e (bij agendapunt 2), 5.1.2e
5.1.2e (bij agendapunt 5), 5.1.2e (bij agendapunten
2 en 3), 5.1.2e (bij agendapunt 5)
5.1.2e en 5.1.2e

Afwezig m.k. 5.1.2e
5.1.2e
5.1.2e
5.1.2e
en 5.1.2e

Verslag 5.1.2e (Het Notuleercentrum)

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1. Opening, mededelingen en bespreking gewijzigde verklaringen van belangen.

De voorzitter opent de vergadering om 11.00 uur en heet de aanwezigen welkom bij de laatste vergadering van dit jaar. In januari zullen nog drie vergaderingen plaatsvinden om de onderzoeksrapportages rond POMS af te ronden. Daarna komen de situatie rond Tilburg en CARC nog aan de orde.

De voorzitter maakt kort melding van het aantal afwezigen. Van een aantal van hen zijn opmerkingen ontvangen bij de te bespreken agendapunten, die dan naar voren zullen worden gebracht.

De heer 5.1.2e presenteert een overzicht van de stand van zaken van de rapportages inzake de POMS-werkpakketten betreffende chroom 6 en licht de voortgang hiervan toe. Op blad 2 van dit overzicht staat aangegeven wanneer de verschillende rapportages in de klankbordgroep aan de orde komen. Hieruit blijkt dat op 9 januari a.s. de rapportages WP7.2 en 8.1 en de synthese worden besproken, op 16 januari de rapportages van WP5.2 en 6 (inclusief 5.1) en op 23 januari a.s. nogmaals de rapportage van WP6 (inclusief 5.1) aan de orde komen. De rapportages van WP7.1 (vraag 30) en 9 zijn al afgerond. Het andere deelrapport van TNO (7.1 vraag 29) over het meten van chroom 6 in het lichaam was ook in principe afgerond, maar hierin zijn later nog wat tekstuele verbeteringen aangebracht. Dit deelrapport wordt nog ter informatie aan de klankbordgroep verstrekt. Op een aantal andere zaken (zoals de brochure en het conceptartikel van de onderzoekers bij WP5.1) kan de klankbordgroep schriftelijk reageren. Deze informatie zal waarschijnlijk eind december/begin januari klaar zijn. De heer 5.1.2e benadrukt daarbij dat het artikel niet wordt gepubliceerd voordat alle rapporten

Datum
13 december 2017

28 over chroom 6 POMS openbaar zijn gemaakt. Daarnaast staat in dit overzicht
29 wanneer de rapportages aan de paritaire commissie zullen worden voorgelegd. De
30 aanwezigen nemen van het overzicht kennis, waarbij de voorzitter voorstelt om de
31 synthese niet alleen op 9 januari a.s. te bespreken, maar – gezien het belang van dit
32 document – ook nog een keer te laten terugkomen in de vergadering van 23
33 januari. De heer ^{5.1.2e} zal het document hierop aanpassen en meesturen met het
34 verslag. **[actie]** Gevraagd wordt om de onderliggende toxicologische gegevens
35 waarop de brochure bij WP5.1 is gebaseerd ook snel aan te leveren.

36
37 Het planningsschema voor tROM wordt opgesteld als de plannen van de
38 verschillende werkpakketten zijn goedgekeurd, uitgaande van afronding van tROM
39 op de eerder aangegeven datum van 31 mei a.s.

40
41 Er zijn geen berichten ontvangen over gewijzigde verklaringen van belangen van de
42 klankbordgroepleden. De heer ^{5.1.2e} merkt wel op dat hij, zoals al bij de start van
43 de klankbordgroep gemeld, namens het RIVM agendalid van de stuurgroep is voor
44 de coördinatie van dit project. Hier is eerder niet concreet inhoud aan gegeven,
45 maar hij is inmiddels vanuit een adviserende rol betrokken geraakt bij WP6. Bij de
46 bespreking van de rapportage van dit werkpakket in januari zal hij wegens vakantie
47 niet aanwezig zijn, maar aangezien de aanpak van dit werkpakket vandaag al aan
48 de orde komt, zal hij – als dit gewenst is – de vergadering verlaten. De voorzitter
49 vindt zijn betrokkenheid bij dit WP juist positief en verzoekt de heer ^{5.1.2e} daarom
50 om ook bij de bespreking van de aanpak van WP6 aanwezig te zijn.

51 **2. Aangepast onderzoeksplan WP8.2 tROM Tilburg**

52 **Inleiding**

53 Er zijn twee stukken ontvangen voor dit agendapunt: een reactie van het
54 projectteam op de adviezen van de klankbordgroep en het aangepaste
55 onderzoeksplan.

56
57 Als eerste wordt ingegaan op de reactie van het projectteam op de adviezen van
58 de klankbordgroep.

- 59 a. Regel 64: de term 'participatiemensen' is niet gangbaar en ook niet helder. Dit
60 wordt aangepast. **[actie]**
- 61 b. Regel 78: de voorzitter licht toe dat het van belang is om te weten of
62 gemeente bij het nemen van besluiten hiervan hadden moeten weten, of zij
63 wel goed geïnformeerd waren door het college van B&W en hun
64 verantwoordelijkheid hierin hadden moeten nemen.
- 65 c. Regel 89: naar aanleiding van de vragen die deze reactie oproept, wordt
66 toelichting gevraagd op het antwoord van de projectgroep dat er geen
67 metingen aan materiaal of mensen worden gedaan. Dit heeft te maken met
68 het feit dat de locaties er niet meer zijn. Wel zijn er metingen gedaan aan
69 materiaalmonsters van treinen. Het antwoord van de projectgroep wordt
70 veranderd in: in het kader van dit WP worden geen nieuwe metingen aan
71 materiaal of mensen gedaan en wordt gebruik gemaakt van metingen uit het
72 verleden en meetgegevens uit WP4. **[actie]**
- 73 d. Regel 92: naar aanleiding van de vraag van de projectgroep over de vraag over
74 de sfeer tussen leiding, doelgroep en wellicht de gemeente licht de voorzitter
75 toe dat deze vraag zowel betrekking heeft op de sfeer tussen de verschillende
76 gremia als op de werkverhoudingen hiertussen en de mogelijke impact op
77 kwetsbare groepen. Ook hieruit kan lering worden getrokken voor de
78 toekomst.

Datum
13 december 2017

80 e. Regel 126: opgemerkt wordt dat de formulering van de onderzoeksvragen wél
81 van de hand van de onderzoekers is en niet van de opdrachtgever. De vragen
82 vanuit de onderzoekscommissie zijn voorgelegd aan de projectgroep en
83 vertaald in onderzoeksvragen, zoals ook bij het Defensieonderzoek is gebeurd.
84 De verschillende vragen die door belanghebbenden zijn gesteld, zijn door het
85 RIVM gerubriceerd naar onderzoeksvragen en vastgesteld door de
86 onafhankelijke commissie.

87
88 De onderzoeksvragen zijn vooraf goed voorbereid; een brede groep heeft over de
89 vragen meegedacht, waarbij ervan uit is gegaan dat men bekend was met de
90 risico's van het werken met gevaarlijke stoffen. Omdat niet iedereen specifiek
91 bekend was met chroom 6, zijn er nogal wat vragen gekomen. De conclusie is dat
92 de heer 5.1.2e eigenlijk beter aanwezig had kunnen zijn bij de vergadering waarin
93 de onderzoeksvragen in de klankbordgroep zijn besproken. De heer 5.1.2e
94 verneemt graag een reactie op de volgende zaken:

- 95 a. Bij regel 64 wil de projectgroep graag een toelichting op de opmerking van de
96 klankbordgroep dat de 'participatiemensen' geen oordeel kunnen vormen
97 over de relatie tussen blootstelling en de gezondheidseffecten. Aangegeven
98 wordt dat zij zich hier inderdaad geen oordeel over kunnen vormen, maar wel
99 een mening over kunnen hebben.
- 100 b. Bij regel 98 vraagt hij zich af waarom de klankbordgroep de inrichting van de
101 werkruimte van belang vindt. De onderzoekers zijn van mening dat dit alleen
102 relevant is in relatie tot het doel waartoe deze werkruimte diende. Toegelicht
103 wordt dat de klankbordgroep toch graag een beschrijving hiervan zou willen
104 laten opnemen, en hoe deze beschrijving zich verhoudt tot wat van de
105 werkruimte verwacht mag worden. **[actie]**

106
107 Inzake het aangepaste concept-onderzoeksvoorstel komen de volgende vragen en
108 opmerkingen naar voren:

- 109 a. In deze aangepaste versie staan nog steeds wat taal- en spellingsfouten en zijn
110 sommige zinnen niet echt duidelijk geformuleerd. De heer 5.1.2e excuseert
111 zich hiervoor en zegt toe dat hiernaar zal worden gekeken. **[actie]**
- 112 b. Gevraagd wordt van wie de commentaren zijn in dit stuk (cursief weergegeven
113 in de kaders). De heer 5.1.2e geeft aan dat deze niet van één onderzoeker of
114 van de projectleider zijn en dat deze teksten nog worden 'bijgeslepen'.
- 115 c. Blad 3, punt 5, uitvoering: mevrouw 5.1.2e dringt er nogmaals op aan om
116 deelnemers aan het onderzoek zoveel mogelijk eenmaal over alle facetten te
117 bevragen, om hen niet te veel te belasten. De heer 5.1.2e denkt niet dat dit
118 haalbaar is, omdat het om twee verschillende gesprekken gaat. Bij WP4 gaat
119 het vooral om het hoe en bij WP8.2 om het waarom. 5.1.2e had
120 graag eerder een terugkoppeling op de input van de klankbordgroep gekregen.
121 Zij vraagt daarom om meer leiderschap op het gehele project en tussen de
122 afzonderlijke projecten. **[actie]**
- 123 d. Blad 3, punt 6, projectteam: er zit geen psycholoog in dit team. De voorzitter
124 neemt aan dat de socioloog/methodoloog voldoende expertise heeft met
125 betrekking tot interviews. De 5.1.2e geeft hierop aan dat de meeste
126 teamleden bedreven zijn in het houden van interviews en dat de
127 socioloog/methodoloog daarnaast expert is in het systematiseren van de
128 informatie die uit de interviews voortkomt.
- 129 e. Blad 4, punt 8 en 9, duur van het onderzoek en planning: het verbaast de
130 klankbordgroepleden dat de opleverdatum nu 27 juni 2018 is, omdat eerder
131 een opleverdatum was aangegeven van 31 mei. Toegelicht wordt dat dit te

Datum
13 december 2017

132 maken heeft met een latere start van het onderzoek dan gepland. De leden
133 van de klankbordgroep spreken hun bezorgdheid over het opnieuw uitstellen
134 van de opleverdatum uit en dringen erop aan de opleverdatum zoveel
135 mogelijk te vervroegen, ook gezien de publicitaire druk. Vanzelfsprekend moet
136 daarbij de kwaliteit wel behouden blijven. Om de onderzoeksperiode te
137 bekorten, doet de klankbordgroep twee voorstellen: het uitbreiden van de
138 onderzoeks- en transcriptiecapaciteit of het beperken van het aantal
139 deelnemers aan de interviews (van vijftig naar veertig). Als hier en over
140 eventuele financiële consequenties meer duidelijkheid is, kan een besluit
141 worden genomen. De heer **5.1.2e** zal dit bespreken met de heer **5.1.2e**
142 Graaf en de uitkomst terugkoppelen naar de klankbordgroep, waarbij hij
143 aangeeft dat de ambitie wel is om met veel mensen te spreken en benadrukt
144 dat voor dit onderzoek veel expertise nodig is. **[actie]** Daarnaast zal zorgvuldig
145 met de deelnemers moet worden gecommuniceerd, om hun vertrouwen niet
146 te verliezen. Zij zijn inmiddels al geïnformeerd dat de interviews niet in
147 december zullen plaatsvinden.

- 148 f. Blad 5, punt 11, rapportage: hier wordt geen melding gemaakt van het
149 verschijnen van een rapport, terwijl dit wél het geval is. Dit zal worden
150 toegevoegd. **[actie]**
- 151 g. Blad 15, bijlage 13.2: hierin staat dat er nog veel witte vlekken zijn, die het
152 beantwoorden van de onderzoeksvragen belemmeren en dat aanvullende
153 informatie moet worden verkregen uit aanvullende documenten, gesprekken
154 en interviews. De voorzitter vraagt zich af of deze informatie wel 'boven tafel'
155 zal komen. De heer **5.1.2e** erkent dat het aantal beschikbare documenten
156 inderdaad klein is en de inhoud hiervan beperkt is en hoopt dat er ook
157 informatie uit andere bronnen komt.
- 158 h. Verzocht wordt om bij dit onderzoek ook kritisch te kijken naar risico-
159 inventarisatie en -evaluatie. Daarnaast gaat het bij dit onderzoek niet alleen
160 om de blootstelling aan chroom 6, maar ook om blootstelling aan een aantal
161 andere stoffen, terwijl het onderzoeksvoorstel zich alleen richt op de
162 vraagstelling vanuit de gemeente Tilburg en op chroom 6. De bezorgdheid van
163 werknemers ging echter veel verder. Bij Defensie is destijds besloten om eerst
164 naar chroom 6 te kijken en daarna naar andere stoffen. De heer **5.1.2e** geeft aan
165 dat dit in de rapportage WP4 in kaart wordt gebracht, al is dit minder
166 uitgebreid uitgewerkt dan voor chroom 6. De heer **5.1.2e** meldt dat in de
167 gesprekken met de deelnemers ook andere stoffen dan chroom 6 aan de orde
168 kunnen komen.

170 3. Aangepast eindrapport WP8.2 POMS

171 Ook hier gaat het om twee stukken: een reactie van de projectgroep op eerdere
172 opmerkingen van de klankbordgroep naar aanleiding van het 1^e concept en een
173 aangepaste versie van deze rapportage.

174
175 Allereerst wordt ingegaan op de reactie op de opmerkingen van de
176 klankbordgroepleden.

- 177 a. Punt 2: de voorzitter stelt toch voor om de titel van dit rapport aan te passen
178 en de hiervoor door de projectgroep voorgestelde subtitel te gebruiken. De
179 heer **5.1.2e** zegt toe dat hij hiernaar zal kijken. **[actie]**
- 180 b. Punt 10: met de vermelding 'op welke wijze hiermee om is gegaan' wordt
181 bedoeld of, gegeven de stand van de kennis op dat moment, adequaat
182 gehandeld is.

Datum

13 december 2017

183 c. Punt 17: geadviseerd wordt om het antwoord van de projectgroep dat
 184 leveranciers niet in het onderzoek zijn meegenomen en dat dit bij
 185 ander/vervolgonderzoek in de gaten gehouden moet worden ook op te nemen
 186 in het eindrapport. Dit is akkoord. **[actie]**
 187

188 Inzake het aangepaste eindrapport worden de volgende opmerkingen gemaakt:

189 a. Opvallend is dat in de rapportage staat dat er nog andere stoffen zijn
 190 gevonden in het grondwater van Brunssum, na de sluiting van de POMS-site,
 191 terwijl dit in het 1^e concept van WP4 niet stond. De vraag is of deze vermelding
 192 wel van belang is.

193 b. Er zijn weinig individuele gesprekken (veertig) gevoerd, terwijl 240 mensen
 194 hiervoor waren uitgenodigd. De vraag is waarom het aantal zo laag is en of
 195 deze groep wel representatief is. Temeer omdat in het rapport staat dat niet
 196 met de 'silent majority' en wél met een representatief gedeelte van de
 197 leidinggevendenden is gesproken. Naar aanleiding hiervan wordt opgemerkt dat
 198 bij onderzoeken met weinig respons ook een non-responsonderzoek zou
 199 kunnen worden gedaan, net als bij WP4. Dat is bij dit onderzoek helaas niet
 200 meer mogelijk.

201 c. In het rapport lijkt een aantal tekstpassages elkaar tegen te spreken. Hiervan
 202 wordt een aantal voorbeelden genoemd (bijvoorbeeld ten aanzien van
 203 systematische bekendheid en persoonlijke beschermingsmiddelen). De heer
 204 5.1.2e zal hiernaar kijken, evenals naar de 'tone of voice' van de
 205 onderzoekers. **[actie]**

206 d. Er is geen verplichting met betrekking tot meten in het kader van de Arboret,
 207 maar wél tot beoordelen. Deze beoordeling mag ook bestaan uit een actual
 208 judgement. Als toch gemeten wordt, moet worden voldaan aan Europese
 209 regelgeving. Specifiek wordt verwezen naar de norm EN 86-9.

210 e. Het schoonmaken en eten en drinken in werkruimtes zou ook in de WP4-
 211 rapportage moeten terugkomen, maar staat daarin minder duidelijk. Zo staat
 212 in WP4 niet dat bij het schoonmaken gebruik werd gemaakt van
 213 perslucht pistolen. Het gaat hier met name om monteurs, spuiters, stralers en
 214 preserveerders. Eten en drinken is gebeurd in productieruimten, garages en
 215 gangen. In WP4 staat alleen dat dit 'op afdelingen' was. Er was wel sprake van
 216 enige compartimentering, maar de vraag is hoe de hygiënische
 217 omstandigheden waren bij het niet verlaten van productieruimten bij een
 218 lunch- of koffiepauze. Ook is het vreemd dat 'een enkeling van de
 219 ondervraagde managers' ontkent dat in deze ruimtes werd gegeten en
 220 gedronken. Besloten wordt dit punt te laten terugkomen bij de behandeling
 221 van WP4, later in deze vergadering.

222 f. De verandering in grenswaarden in 2007 komt niet in het rapport terug.
 223 Daarnaast focust het rapport op private grenswaarden, terwijl het bij chroom
 224 6 juist om publieke grenswaarden gaat. Voorgesteld wordt om het vermelde in
 225 het verschenen rapport van de Gezondheidsraad over de historie van de
 226 normstelling over chroom op te nemen. De heer 5.1.2e geeft aan dat deze
 227 informatie terugkomt in de rapportage WP8.1. Besloten wordt om in dit
 228 rapport het vermelde hierover te laten vervallen en in plaats daarvan te
 229 verwijzen naar de rapportage WP8.1. **[actie]**

230 g. Er is behoefte aan een overzicht van de belangrijkste constatering en
 231 aandachtspunten, die in een samenvatting worden weergegeven. Daarnaast
 232 wordt aandacht gevraagd voor de structuur/kadering van de rapportage: wat
 233 was er, wat had er moeten zijn en hoe werd het toegepast? Aangegeven wordt
 234 dat er nog een samenvatting wordt toegevoegd. De klankbordgroep ontvangt

Datum
13 december 2017

- 235 deze graag alsnog, evenals de conclusies. **[actie]** Afhankelijk van of hier nog
 236 vragen over zijn, kan de bespreking van deze samenvatting nog worden
 237 ingepland in één van de klankbordvergaderingen in januari.
- 238 h. Belangrijk is dat de deelnemers niet te herkenbaar zijn door hun quotes,
 239 omdat mensen op anonieme basis hebben meegewerkt. Bij het citaat uit de
 240 quickscan defensie over de adviesaanvraag van SZW aan de GR (pagina 15)
 241 hoeft, bijvoorbeeld, de QS Defensie niet geciteerd te worden. Citaten uit
 242 interviews zijn nu ook niet altijd optimaal gescheiden van de lopende tekst.
 243 **[actie]**
- 244 i. De conclusies kunnen wat puntiger/concreter worden geformuleerd. Als
 245 voorbeeld wordt het vermelde ten aanzien van 'overstijging van de
 246 draagkracht' genoemd. Hetzelfde geldt voor lange antwoorden op vragen.
 247 **[actie]**
- 248 j. Het is goed dat feitelijk, en niet veroordelend, in het rapport wordt geschreven
 249 over het ontbreken van een systematische benadering en toezicht.
- 250 k. Het vermelde over MAC op pagina 4 van het rapport klopt niet. De MAC-
 251 waarde wordt nog steeds gedefinieerd als 'gezondheidskundige grenswaarde',
 252 maar van een dergelijke waarde is pas sinds 2007 sprake. Dit wordt aangepast.
 253 **[actie]**
- 254 l. De definitie van zorgplicht in het BW is ook onjuist. Belangrijk is dat de
 255 zorgplicht het treffen van concrete maatregelen voorschrijft en niet
 256 'regelingen', gevolgd door 'om te voorkomen dat de werknemer in de
 257 uitoefening van zijn werkzaamheden schade lijdt'. Ook dit zal worden
 258 aangepast. **[actie]**
- 259 m. Bij pagina 15 suggereert de 'forse overschrijding van chroom 6 in stof' een
 260 risicovolle situatie, terwijl de gehanteerde norm voor chroom 6 in stof geen
 261 gezondheidskundige onderbouwing heeft. De heer **5.1.2e** kijkt hiernaar.
 262 **[actie]**
- 263 n. Op pagina 18 ontbreekt de plaats op de tijdbalk met betrekking tot 'al wat
 264 eerder is ook door een tv-uitzending onrust over CARC naar voren gekomen'
 265 en is niet duidelijk welke informatie in de daaropvolgende tekst aan deze
 266 uitzending wordt gekoppeld. Ook hier wordt naar gekeken. **[actie]**
- 267 o. Op pagina 101 wordt in de conclusie bij vraag 21a gesteld dat binnen Defensie
 268 tenminste de Klu (Koninklijke Luchtmacht) al in 1973 op de hoogte was van de
 269 gezondheidsrisico's van zinkchromaat. Omdat hierdoor de suggestie kan
 270 worden gewekt dat dit alle gezondheidsrisico's betreft, wordt namens de heer
 271 **5.1.2e** voorgesteld om het woord de vóór gezondheidsrisico's te
 272 verwijderen. Dit is akkoord. De heer **5.1.2e** zal ook het door de heer
 273 **5.1.2e** genoemde brondocument van de Klu nog checken. **[actie]**
- 274 p. Bij pagina 101 bij vraag 21c wordt voorgesteld om het vermelde over
 275 gebruiken en mores wat uitgebreider te formuleren, gezien het belang hiervan
 276 voor het feitelijk handelen. **[actie]**
- 277 q. Op pagina 104 wordt de conclusie inzake het ter discussie stellen van
 278 methoden niet onderbouwd. **[actie]** Daarnaast was er bij de
 279 haalbaarheidstoets van de door de Gezondheidsraad voorgestelde
 280 risicogetallen chroom 6 rondom de eeuwwisseling naar de mening van de heer
 281 **5.1.2e** wel degelijk een terechte discussie over meetmethoden.
- 282 r. Bij pagina 107 wordt de opmerking 'dat er geen reden is om te veronderstellen
 283 dat bewust documenten zijn achtergehouden' als wat zorgelijk ervaren.
 284 Voorgesteld wordt dit neutraler en methodologischer te formuleren. **[actie]**
- 285 s. Bij pagina 108 wordt gevraagd wat wordt bedoeld met het 'soms verstrekken
 286 van aanvullende informatie naar aanleiding van het gesprek'. Aangegeven

Datum

13 december 2017

287 wordt dat dit geen inhoudelijke wijzigingen in gespreksverslagen betrof. Alle
 288 geïnterviewden hebben een gespreksverslag ontvangen en konden hierop
 289 reageren. Soms kwamen bij een gesprek documenten ter sprake die na het
 290 gesprek zijn nagestuurd.

291 t. De klankbordgroep heeft bezwaar tegen de vermelding 'activistische
 292 medewerkers' op pagina 108, omdat deze term niet gelukkig en zelfs
 293 suggestief is. Beter is om te spreken van 'betrokken medewerkers'. Eventueel
 294 zou ook het woord 'panel' kunnen worden gebruikt. Ook dit wordt aangepast.
 295 **[actie]**

296
 297 De voorzitter dankt de onderzoekers voor hun gedegen werk en voor de reacties
 298 op de vragen van de klankbordgroep met betrekking tot deze rapportage. Deze ziet
 299 er goed uit, maar verdient nog wel een inhoudelijke en redactionele slag.

300 4. Aangepast eindrapport WP4 POMS

301 Inleiding

302 De heer 5.1.2e meldt dat de reacties van de klankbordgroep op de conceptversie
 303 zoveel mogelijk zijn verwerkt in het eindrapport.

304
 305 Ten aanzien van de beantwoording van de eerdere reactie van de klankbordgroep
 306 constateert 5.1.2e (niet aanwezig) dat diverse vragen nog onbeantwoord
 307 zijn.
 308

309 Bij de eindrapportage wordt het volgende opmerkt:

- 310 a. Dit is een helder, goed toegankelijk geschreven stuk, ook voor lezers die geen
- 311 experts zijn.
- 312 b. In de expositie wordt niet ingegaan op de verschillende soorten chroom 6-
- 313 verbindingen (lood, barium, strontium en zink). Er wordt op aangedrongen om
- 314 dit expliciet in het rapport aan te geven, omdat in de periode tussen 1990 en
- 315 2000 grenswaarden golden voor onafscheidelijke chromaat-6 verbindingen,
- 316 waarbij weer andere grenswaarden golden voor oplosbare en oplosbare
- 317 stoffen. **[actie]**
- 318 c. Uit WP8.2 blijkt dat er veel fouten zijn gemaakt op het gebied van
- 319 arbeidsbescherming. In de rapportage WP4 lijkt het er echter op dat de
- 320 maximale blootstelling over de onderzochte periode lager was dan 20 mg/m^3
- 321 en in de meeste gevallen zelfs rond 10 mg/m^3 lag. Dit was beneden de toen
- 322 vigerende grenswaarde. Na 2004 is de waarde nog verder omlaag gegaan. De
- 323 vraag is of dit klopt en wat de implicaties hiervan zijn op de gezondheid. Dit
- 324 geldt met name voor huidblootstelling. De heer 5.1.2e geeft aan dat er helaas
- 325 vrijwel geen blootstellingsmetingen beschikbaar zijn en dat de $10\text{-}20 \text{ mg/m}^3$
- 326 moet worden gezien als een bovengrens. Een waarde van 25 mg/m^3 , zoals in
- 327 het verleden voorkwam, is niet geconstateerd. De normen zijn dus niet
- 328 overschreden in de onderzoeksperiode.
- 329 d. Voorgesteld wordt om in de rapportage onderscheid te maken tussen zaken
- 330 met betrekking tot aansprakelijkheid en arbeidsomstandigheden.
- 331 e. De blootstelling wordt vergeleken met de toenmalige grenswaarden, maar dit
- 332 is niet terecht omdat de potentiële gezondheidsrisico's nu anders zijn. Het zou
- 333 logischer zijn om als in het rapport gerefereerd wordt naar de toenmalige
- 334 normen, ook te verwijzen naar de huidige normen. Besloten wordt om deze
- 335 informatie op te nemen in WP8.1. **[actie]**
- 336 f. Het vermelde over schoonmaak en het eten en drinken in werkruimtes is wat
- 337 vaag. Er staat in WP4 bijvoorbeeld niet dat bij het schoonmaken gebruik werd
- 338

Datum
13 december 2017

- 339 gemaakt van perslucht pistolen, terwijl dit in WP8.2 wel terugkomt. Ook is de
340 informatie over in welke ruimtes gedronken en gegeten werd in WP8.2
341 explicieter dan in WP4. Daarnaast is er behoefte aan een duidelijkere
342 beschrijving van de functiegroepen waarop het consumptiegedrag betrekking
343 heeft. Dit is ook relevant voor WP6. De heer **5.1.2e** zegt toe hiernaar te zullen
344 kijken, ook in relatie met andere WP-rapportages. **[actie]** Inzake het werken
345 met perslucht verwijst hij naar bijlage A bij het rapport. Dit is meegewogen bij
346 de blootstellingsscore. Een deel van deze informatie zal ook in de tekst zelf
347 worden opgenomen. **[actie]**
- 348 g. Ingegaan wordt op de situatie met betrekking tot inhalatie en de ervaren
349 concentraties chroom 6. Deze is beschreven voor de periode vóór 1990 en na
350 1999. Er zijn geen aanwijzingen zijn dat het in de tussenliggende periode heel
351 anders was.
- 352 h. In het rapport is geen referentie te vinden naar het in de tekst genoemde
353 Europees-Canadese onderzoek. Deze zal alsnog worden opgenomen. **[actie]**
- 354 i. Inzake tabel 17 op bladzijde 46 wordt aangegeven dat de opsomming mogelijk
355 niet uitputtend is, maar dat hierbij de opmerking wordt gemist dat de
356 (mondelijke) informatie niet gecontroleerd is op juistheid (bijvoorbeeld voor
357 de DU). Ook wordt gemeld dat PX10 een conserveermiddel en geen
358 smeermiddel bevat. **[actie]**
- 359 j. De leesbaarheid van de tabellen zou beter kunnen. **[actie]**
- 360 k. Het is interessant dat er bij WP4 ook een non-responsanalyse is uitgevoerd,
361 waardoor er meer informatie beschikbaar is over de representativiteit van het
362 onderzoek. De informatie die hierover is opgenomen in tabel 15 zou nog wat
363 explicieter in de tekst zelf kunnen terugkomen, met de vermelding 'Resultaten
364 non-responsanalyse'. **[actie]**
- 365 l. Tot slot wordt opgemerkt dat informatie over normen en waarden niet in deze
366 rapportage hoeft terug te komen, gezien de onderzoeksvragen, maar dat dit
367 wél het geval moet zijn in de synthese.

368 De voorzitter dankt de heer **5.1.2e** voor zijn toelichting.

370 5. Plan van aanpak WP6 POMS

371 Mevrouw **5.1.2e** geeft een presentatie over het onderzoeksplan. Hierin gaat zij
372 eerst in op de onderzoeksvraag en fasering van het onderzoek en daarna op de
373 relevante gezondheidseffecten: zonder drempelwaarde en met een onbekende
374 drempelwaarde. In totaal gaat het om vier onderzochte subgroepen; per subgroep
375 is uitgewerkt wat de mate van waarschijnlijkheid is, gerelateerd aan de
376 percentages blootstelling. Daarnaast gaat zij in op de uitgangspunten voor
377 risicobeoordeling en factoren die van belang zijn bij het ontstaan en/of manifest
378 worden van de verschillende gezondheidseffecten. Tot slot toont zij de output van
379 deze risicobeoordeling en deelt de planning van de nog af te ronden activiteiten
380 met de aanwezigen. Helaas is er te weinig tijd om in detail op zaken in te gaan.

382 Reactie klankbordgroep leden

- 383 a. Op de vraag of er verschillen zijn ten aanzien van de verschillende
384 chroomverbindingen, geeft mevrouw **5.1.2e** aan dat de onderzoekers van
385 WP5.1 (wiens rapportage onderdeel zal zijn van WP6) alleen naar chroom 6-
386 gerelateerde zaken hebben gekeken en dat zij heeft vernomen dat er niet veel
387 informatie over andere chroomverbindingen beschikbaar is.
- 388 b. Bij de gezondheidseffecten worden immunologische effecten anders dan
389 allergie gemist. In dit kader wordt ook gevraagd waarom wél effecten op de
390

Datum
13 december 2017

391 fertilititeit en prenatale ontwikkeling zijn opgenomen, terwijl die ook vallen
 392 onder de categorie 'onvoldoende duidelijk'. Mevrouw 5.1.2e geeft aan dat
 393 hiertoe is besloten in overleg met de projectleider. Dit verbaast de
 394 klankbordgroepleden, omdat zij er juist op hebben aangeraden om
 395 immunologische effecten anders dan allergie ook mee te nemen in het
 396 onderzoek, op grond van wat eerder was voorgelegd. De heer 5.1.2e geeft aan
 397 dat er geen risicobeoordeling op deze categorie kan worden uitgevoerd,
 398 omdat hierover geen gegevens beschikbaar zijn. De klankbordgroep heeft toch
 399 behoefte aan meer informatie over de gezondheidseffecten van deze
 400 categorie. De voorzitter vraagt in dit kader ook naar de eerder gemaakte
 401 categorieëning. Deze zou moeten terugkomen in WP5.1. Afgesproken
 402 wordt dat de heer 5.1.2e hierover afstemming zal plegen met de onderzoekers
 403 van WP5.1. **[actie]**

404 c. Op de vraag naar de genoemde blootstellingen in de presentatie, wordt
 405 aangegeven dat hierover tussen de onderzoekers van WP4 en WP6 consensus
 406 bestaat. Niet bekend is hoe hoog de piekbelastingen waren. De heer 5.1.2e die
 407 ook als onderzoeker bij WP6 is betrokken, geeft aan dat rekening is gehouden
 408 met de intensiteit en concentratie van blootstelling en de frequentie hiervan.
 409 Daarbij wordt aangegeven dat kortdurende hoge blootstelling ook
 410 piekbelasting kan zijn.

411 d. Het gaat hier om een beperkt aantal functies, waaronder de quality inspector.
 412 De blootstellingspieken bij deze groep zijn echter een stuk lager.

413 e. Mevrouw 5.1.2e gaat ook in op de mediaangemiddelden en daggemiddelden
 414 en de relatie tot POMS. Een daggemiddelde per jaar kan anders zijn dan een
 415 jaargemiddelde; dat is afhankelijk is van een aantal factoren. Vanuit de
 416 klankbordgroep wordt als suggestie meegegeven om, als dat het geval is, het
 417 duidelijk te vermelden als sprake is van een mediaan.

418
 419 Afgesproken wordt de presentatie mee te sturen met het verslag, zodat de
 420 klankbordgroepleden hier nog eens rustig naar kunnen kijken. **[actie]** Op 16 januari
 421 is het complete rapport beschikbaar, inclusief de informatie van WP5.1.

422
 423 De klankbordgroepleden hebben wél vooraf de notitie van WP6 kunnen
 424 doornemen met betrekking tot het bijgestelde plan van aanpak en hebben hierop
 425 de volgende opmerkingen:

- 426 a. Bij pagina 6 wordt bij punt 2 gemeld dat de consequenties en conclusies en de
 427 formulering daarvan worden voorgelegd aan een jurist. De heer 5.1.2e van
 428 het onderzoeksteam geeft aan dat hierover afstemming is geweest met de
 429 leden van WP9, om interpretatieverschillen te voorkomen.
- 430 b. Inzake punt 5 op dezelfde pagina wordt aangegeven dat twee experts de
 431 inhoud en conclusies zullen toetsen. Voorgesteld wordt om dit aantal te
 432 verhogen naar vijf, gezien het aantal disciplines. De heer 5.1.2e geeft aan dat
 433 vooraf al een breed samengestelde expertgroep is geraadpleegd, maar dat de
 434 suggestie van de klankbordgroep wordt meegenomen. **[actie]**
- 435 c. Bij pagina 7 wordt gevraagd of bij de toetsing ook de grenswaarden zijn
 436 meegenomen. Dit is niet het geval. WP6 richt zich 'alleen' op het beoordelen
 437 van het risico, onafhankelijk van de grenswaarde.
- 438 d. Bij pagina 8 wordt geconstateerd dat in dit rapport met name op blootstelling
 439 chroom 6 wordt ingegaan en wordt gevraagd of het feit dat er ook andere
 440 blootstellingen zijn nog implicaties heeft voor de beoordeling. Aangegeven
 441 wordt dat andere blootstellingen ook terugkomen in de rapportage, maar
 442 minder prominent.

Datum
13 december 2017

443 e. Op pagina 9 staat dat er geen indicatie is voor individuele gevoeligheden en of
444 er niet bepaalde determinanten hiervan kunnen worden genoemd. Naar
445 aanleiding van een vraag hierover, verwijst de heer 5.1.2e naar de juristen,
446 die vandaag helaas niet vertegenwoordigd zijn. Vooruitlopend hierop geeft de
447 heer 5.1.2e aan dat deze informatie niet hoeft te worden meegenomen in de
448 berekeningen, maar dat dit wel generiek kan worden aangestipt. In het
449 rapport wordt hier ook een aantal handvatten gegeven.

450
451 De voorzitter dankt de onderzoekers voor hun werk en spreekt de verwachting uit
452 dat zij ook bij de bespreking van de rapportage in de klankbordgroep aanwezig
453 zullen zijn. Mevrouw 5.1.2e geeft aan dat zij dan helaas verhinderd is; de heren
454 5.1.2e en 5.1.2e kunnen er wél bij zijn. De heer 5.1.2e heeft al eerder in de
455 vergadering aangegeven dat hij op 16 en 23 januari verhinderd is.

456 **6. WVTK en rondvraag**

457 De voorzitter dringt erop aan dat in de komende weken een groep van ongeveer
458 vijf personen nog eens goed alle teksten van de WP-rapportages doorneemt en
459 checkt op fouten, inconsistenties en 'witte vlekken'. **[actie]**
460 Op de vraag of de stuurgroep dit doet, geeft De heer 5.1.2e geeft aan dat dit niet het
461 geval is. Wel hebben de werkpakketleiders alle conceptrapporten ontvangen,
462 zodat zij op de hoogte zijn van de zaken die bij andere WP's naar voren zijn
463 gekomen. De voorkeur van de voorzitter gaat echter uit naar een bredere blik op
464 alle rapportages dan van 'alleen' de werkpakketleiders, Enerzijds gezien de omvang
465 van het onderzoeksterrein en anderzijds vanwege hun misschien wat te 'gefocuste'
466 blik op eigen onderzoeksonderwerpen.

467
468
469 Niets meer aan de orde zijnde, dankt de voorzitter de aanwezigen voor hun
470 inbreng, wenst iedereen goede feestdagen toe en sluit de bijeenkomst om 14.45
471 uur.

472
473 De eerstvolgende bijeenkomst is op **dinsdag 9 januari 2018**.